

Jezik i pismo

ARAPSKO-PERZIJSKO-GRČKO-SRPSKI
RJEČNICI IZ XV VIJEKA

لغت عربی و لغت فارسی و لغت روسی و لغت سرب
لغة فارسی عربی و روسی و سرب

Realizaciju izložbe i kataloga, u okviru projekta „Vrijeme kao svjedok“,
finansijski je podržalo Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije.

muzejnp.rs

MUZEJ „RAS” NOVI PAZAR

Jezik i pismo

ARAPSKO-PERZIJSKO-GRČKO-SRPSKI
RJEČNICI IZ XV VIJEKA

Novi Pazar
2020.

„JEZIK I PISMO“

Izložba arapsko-perzijsko-grčko-srpskih rječnika iz XV vijeka

Uvod

Težnja ljudi da upoznaju tuđu kulturu i običaje, kao i stalna želja za uspostavljanjem međusobne komunikacije, dalo je ideju, onima koji su poznavali dva ili više jezika, da sastavljaju rječnike. Za pisanje rječnika ranije nisu postojali nikakvi standardi, već su oni sastavljani prema mišljenju i znanju autora. To su bile knjige konverzacije, nekada su riječi prevedene bez pravila da je na jednoj strani riječ jednog, a na drugoj riječ drugog jezika. Postoje i rječnici kod kojih su riječi pojašnjavane sa strana, ali i slučajevi kada su prijevodi ispisivani ispod riječi ili kratkih rečenica. Postoje i rječnici koji pripadaju poetskim djelima jer su sastavljani u stihu.

Kako su južnoslavenski prostor vijekovima dijelili narodi različitog jezika, pisma, religije, kulture, tradicije tako je vremenom dolazilo do međusobnih miješanja i preplitanja njihovih kultura. Alhamijado književnost je najbolji pokazatelj tog kulturološkog preplitanja, gdje je objedinjen jezik jednog i pismo drugog naroda. Pored poezije, ljubavnih ili vjerskih pjesničkih ostvarenja, pored priča i proznih djela u korpus alhamijado književnost uvršteni su i rječnici. Jedan od najpoznatijih na našem govornom području, koji pripada alhamijado literaturi, je *Makbuli 'arifili Potur šahidija*, Muhameda Hevaije Uskufije iz 1631. godine. Ovo je najstariji rječnik u stihu na prostoru Evrope, ali nije i jedini koji pripada alhamijado književnosti našeg prostora. Dosta kasnije otkrivena su dva četvororojezična rukopisna rječnika koja su prema dosadašnjim saznanjima napisana u XV vijeku. Do 1969. godine ovi su se rječnici čuvali u biblioteci Aja Sofije, a danas se nalaze u biblioteci džamije Sulejmanije u Istanbulu.

Realizacijom izložbe „Jezik i pismo“ Muzej „Ras“ Novi Pazar predstavlja nekoliko segmenata ovih vrijednih naučnih rukopisnih djela.

Četvorojezični rukopisni rječnici

Četvorojezični rječnici ili udžbenici konverzacije, koji su predmet ove izložbe, prava su sačuvana dragocjenost, a napisani su u XV vijeku. To su dva četvorojezična rječnika u kojima je jedan od jezika srpski. Prvi koji ih je spomenuo i na njih skrenuo pažnju je Ahmed Džaferoglu (Caferoğlu) u jednom kratkom radu još 1936. godine. U biblioteci džamije Sulejmanije u Istanbulu čuvaju se dva primjerka ovog rječnika. Na naslovnoj strani rječnika koji je obilježen brojem 4749 stoji: „Luğati fārisī ‘arabī rūmī we srfī” što bi u prijevodu značilo „Perzijsko-arapsko-grčko-srpski rječnik”, a ispod ovog naslova je podnaslov „Luğati alsinā’i arb’a”, dok je kod rječnika pod brojem 4750 „Luğati ‘arabī we luğati fārisī we luğati rūmī we luğati srfī” što bi se prevelo kao „Rječnik arapski i rječnik perzijski i rječnik grčki i rječnik srpski”. Ispod naslova je kod oba rječnika ispisan tekst na arapskom jeziku koji u prijevodu znači: „Ovaj veličanstveni primjerak zaveštao je naš najveći sultan, vlasnik dva kopna i dva mora, sluga dva časna harema, sultan sin sultana, sultan Gazi Mahmud Han i to kao autentični šerijatski vakuf za one koji će ga čitati, proučavati, učiti i istraživati. Trajnim učinio apsolutno nadahnuće svog prijatelja. Napisa siromah princ Ahmed, nadzornik vakufa dva časna harema. Neka im Bog obojici oprosti”. O ovim rječnicima dosta opširno, u nekoliko navrata, pisao je Verner Lefeldt (Werner Lehfeldt). Najznačajniji i najopširniji prikaz objavio je 1989. godine.

Iako imaju gotovo identičan tekst, rječnik pod brojem 4749 ima 104 strane osnovnog teksta, a u dodatku ima još 92 strane teksta različitog sadržaja koji nema prijevod na srpski jezik. Rječnik pod brojem 4750 ima samo osnovni tekst na 125 strana.

Strane su paginirane, ali je kod oba rječnika paginirana svaka druga, pa je broj strana duplo veći od broja koji je upisan na posljednjoj strani rječnika. Ovo nas upućuje na zaključak da je paginacija izvršena kasnije, najvjerojatnije prilikom bibliotečke obrade jer su dvije strane rječnika obilježene jednim brojem.

Na jednoj strani rječnika nalazi se šesnaest redova, po četiri reda na svakom jeziku. Crnim mastilom i dosta krupnijim slovima od ostalih ispisan je red teksta na arapskom jeziku.

Ispod je prijevod na perzijski jezik ispisan crvenim mastilom, zatim grčki tekst zelenim i srpski narandžastim mastilom. S obzirom na to da se sa sigurnošću može reći da su oba rječnika nastala na dvoru u Istanbulu, zanimljivo je da nema uporednog teksta na turskom jeziku.

Međutim tadašnja intelektualna elita u Istanbulu, ali i drugim dijelovima Osmanskog carstva, pored turskog, odnosno osmanskog jezika, poznavala je i arapski i perzijski jezik. Postoje i razmišljanja da je najprije sastavljen dvojezični arapsko-perzijski rječnik, a da je kasnijim osvajanjem Balkana dodat još grčki, a zatim srpski jezik. Ova četvorojezična varijanta je nastala nakon osvajanja Balkana i pada Grčke, a najvjerojatnije je za učenje balkanskih jezika prvobitno služila sultanu Mehmedu Fatihu.

Ako usporedimo ova dva rukopisna rječnika dolazimo do konstatacije da je arapski tekst kod oba rječnika identičan, a u prevodima na naš jezik postoje izvjesne razlike. Za autora, odnosno prevodioca na srpski jezik, gotovo se sa sigurnošću može reći da je pravoslavni sveštenik koji je poznao crkvenoslovenski jezik. Na ovo nas upućuje i prijevod pojedinih arapskih riječi, pa na primjer arapsku riječ „mesdžid“ (ar. masgid) prevodi kao „crkva“, iako se tačno zna da mesdžid označava muslimansku bogomolju. Upotreba termina prorok, koji se odnosi na poslanika Muhammeda, s.a.w.s,¹ u tekstu rječnika na srpskom jeziku nas također upućuje na isti zaključak.

Iz ovih nekoliko podataka, kada su dva rukopisna rječnika u pitanju, može se izvući zaključak da je prvo sastavljen rječnik čija je varijanta našeg jezika ispisana ekavicom, odnosno *Rječnik 4750*, i da je taj prijevod urađen na prostoru Srbije, a zatim, osvajanjem Bosne 1482. godine, nastala je ijekavska varijanta odnosno *Rječnik 4749*, i da je ovaj prijevod nastao na prostoru Bosne. Dok je kod Rječnika 4750 tekst na srpskom jeziku blizak crkvenoslovenskoj terminologiji, jezik kod Rječnika 4749 je bosanski, ijekaviziran je, može se lakše razumjeti i dosta je bliži našem današnjem jeziku.

Rječnici su sastavljeni u formi razgovora, pitanja i odgovora, o temama iz različitih sfera ljudskog života. Tekst počinje zahvalom Bogu, nastavlja uvođenjem u tekst i sadržaj knjige u kom se komunikacija odvija najčešće preko kratkih i jasnih rečenica kako bi se iz njih mogle lahko izdvojiti riječi i prevesti njihovo bukvalno značenje nezavisno od ostatka teksta. Većina teksta je kroz pitanja i odgovore da bi se ista riječ ponovila i zapisala više puta. Teme kojima se rječnici bave su dosta raznolike, od Boga, čovjeka, preko trgovine, škole, pisanja, jela, porodice, Kur'ana, vjerskih obreda, sticanja znanja i slično. U jednom dijelu, na tri strane, prevode se doslovno riječi sa arapskog na ostala tri jezika. I ovaj dio knjige je uklopljen u konverzaciju dvije osobe gdje jedna diktira, a druga piše riječi po diktatu.

U nastavku ćemo predstaviti faksimile prve četiri kao i posljednje četiri strane oba rječnika (4749 i 4750)², uz latiničnu transkripciju teksta rukopisa na srpskom jeziku i prijevod na današnji jezik.

1. Neka je mir i spas Božiji na njega.

2. Transliteraciju oba rječnika autor ovog kataloga je uradio na osnovu njihovih digitaliziranih snimaka koji su u toj formi dostupni korisnicima biblioteke džamije Sulejmanije.

*ako volja Gospod Višni." Dođi, što govoriš?
Govorim tebe nešto. Koje nešto govoriš mene?
Govorim tebe nešto da se raduješ. Nemoj govorit mene
nešto, jere ja ne ištem da govoriš mene,*

•••

*ako bude htio Bog Uzvišeni." Dođi, šta kažeš?
Kažem tebi nešto. Šta to kažeš meni?
Kažem tebi nešto, radovat ćeš se time. Ne govori meni
ništa, jer zaista, ja ne želim da se obraćaš meni,*

ان شاء الله تعالى تعال ما نقول
اگر خواهد خدای بزرگ بیا چه می گوییم
آن تال او تالول اول استول دت بی لایس
اقول لک شیئا ای شیء تفول لی
بگویم ترا چیزی چه چیز می گوییم ترا
لا عول ای بی بی پراغلا لایس بی
شواولیم نب نشوا قوای نشوا شواولیم
اقول لک شیئا نقرح به لا نقول لی
بگویم ترا چیزی نادرستی باو می گوییم ترا
لا عول بی پراغلا دواولیم بی لایس بی
شواولیم نب نشوا داسر دویس عوای شواولیم
شیئا فانی لا اشنهی ان تکلمی
چیزی من گویم من دوست ندارم که سخن بگویم من
تپولانس اغواغلا او قوادر غوامه کلین بی امه
نشوا بویا ام اشنم داکوا ووارشیم

المنتر

اَوَنْظُرْ اِلَيَّ اَيَّ شَيْءٍ قَالَتْ لَكَ

يا بنكرى من چه چيز گفت مرزا

اي ايند پر وازمه بيه پراغا اين بي

ايد ملاكاش منه فوايه شنوا راج بيه

فَلَانٍ لَمْ يَقُلْ لِي شَيْءًا بَلَى

بقان گفت مرا چيزي آري

اواينداس او كين بي نيواسر مالوان

اولي نريج منه شنوا آي

قَدْ قَالَ لَكَ حَدِيثًا طَوِيلًا

او گفت مرزا سخنهاي ويران

ايريك بي لواغس مافروس

راج بيه راجي دوعنه

اَسَمِعْتَ مَا قَالَتْ لِي نَعَمْ قَدْ سَمِعْتُ

شيندي آنچه گفت مرا آري شنيدم

آرا افسر اي ايند بي نه ايقوا آ

بي جو شنواي نقل منه اي جومر

ili gledaš k mene? Koje nešto reče tebe?

Oni ne reče mene nešto. Aj,

reče tebe reči duge.

Jesi ču što je rekao mene? Aj, ču sim...

﴾﴿

ili gledaš prema meni. Koju stvar je rekao tebi

taj i taj? Nije rekao meni ništa. Dakako,

rekao je tebi govor dug.

Jesi li čuo šta je rekao meni? Da već sam čuo...

*Sa imenom Božijem poklananje milostiv,
slava Bogu Gospodu svijetom,
i blagoslovljanje na proroka jega Muhammeda i na čeljadi jega
čistijeh svijeh. Riječe tvorac*

﴿﴾

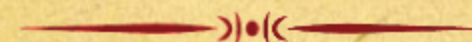
*Sa imenom Božijim, Milostivim, Samilosnim,
sva hvala Bogu, Gospodaru svih svjetova,
i blagoslov na poslanika Njegova Muhammeda i na porodicu njegovu
čistu sveukupnu. Kaže autor*

Rječnik 4749, str. 2a

هَذَا الْكِتَابِ الْمُنَاطِقِ الْمُسْتَعْلِ الَّذِي
 إِنِ عَنَابٍ عَنْ كُنْفَنَ بَعَكَرَ آمَنَهُ أَنْ كِه
 تَأْفَتَسَ تَرْوِيلُو تَرْوِيلُكَيْسَ تَرْوِيلُكَيْسَ مَائِنَ ذِيئِنِ
 أُولُو قِيَمَةٍ بِقِيَمَتِهِ أُولُو قِيَمَتِهِ قِيَمَتِهِ
 يَنْطَلِقُ بِهِ السِّنَةُ الْمُبْتَدِئِينَ فَافْهَمَهُ
 كُتَادَهُ شَوْدَ بَأُو ذُبَانَهُ يَافِي آغَاذُ كُنْدُكَا بَدَا تَش
 أَفْقُوسَ أَغْلُوسَهُ قُلَانِ أَرْخَامَالُونِ سِنُولُغُونِ أَفْل
 أَلْفُورِ قِيَمَةٍ بِقِيَمَتِهِ أُولُو قِيَمَتِهِ قِيَمَتِهِ
 وَأَعْلَبِهِ وَاحْفَظْهُ تَفْصِيحُ بِهِ
 وَكَادُكُنْ بَأُو وَيَاذُ كِيَمَتِهِ فَصِيحُ شَوْيَ بَأُو
 كِرَاقُوسَ قَانَا قُولُ كَيْفَ لَاقُوسَ أَفْلُ ذِي وَافْرَاقُوسَ
 إِي دَابُولَانِي قِيَمَةٍ بِقِيَمَتِهِ أُولُو قِيَمَتِهِ قِيَمَتِهِ
 إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى تَعَالَى مَا نَقُولُ
 أَكْرَحُ أَفْهَدُ خُدَايَ بَرْزَلُ بِسَا جِهَ بِسَا
 أَنْ تَالَا لَمَالُونِ أُولُو قِيَمَتِهِ قِيَمَتِهِ
 أَفْهَدُ وَوَالَا كُوسُورَ وَشَتَا مَالَا مَالَا مَالَا

ovaj knige: „Riječne u rabotanu, koja se
 otvaranom jezici počenikom, razumije toj
 i rabotaj njom i sabludaj toj, bit ćeš raziboriti njom,
 ako bude volja Gospoda Višnjijega.“ Dođi, što govoriš?

ove knjige: „Način izgovora upotrebnog, kojim
 govore njime jezici početnika, pa shvati ga
 i radi po njemu i zapamti ga, razborit (rječit) ćeš njime postati,
 ako bude htio Bog Uzvišeni.“ Dođi, šta kažeš?

*Govorim tebi je nešto. Koje nešto govoriš meni je?
Govorim tebi je nešto da se obraduješ o onomem. Nemoj
govoriti meni je ništa
jere ja ne ištem da govoriš meni je i da gledaš
k meni je. Koje nešto reče tebi je? Oni ne reče meni je*

)(•(

*Kažem tebi nešto. Šta to kažeš meni?
Kažem tebi nešto, radovat ćeš se time. Ne govori
meni ništa,
jer zaista, ja ne želim da se obraćaš meni, i da gledaš
prema meni. Koju stvar je rekao tebi taj i taj? Nije rekao meni*

أَقُولُ لَكَ شَيْئًا أَيَّ شَيْءٍ نَقُولُ فِي
بِكُونِهِمْ مَرَّةً أُخْرَى جِهَ جِهِي بِكُونِي مَرَّةً
لَا غَوَايَ بِيَعَاثَ جِي بِرَاعَا لَا يَسِي
كَلَامُهُمْ بِيَعَاثَ قَوَامِهِمْ نَشْنُو كَلَامُهُمْ بِيَعَاثَ
أَقُولُ لَكَ شَيْئًا نَفْرَحُ بِهِ لَا نَقُولُ لَكَ شَيْئًا
بِكُونِهِمْ مَرَّةً أُخْرَى شَاذُ شَيْءٍ بَالُو مَكُونِي مَرَّةً أُخْرَى
لَا غَوَايَ بِيَعَاثَ ذِيْعَرًا قَوَامِهِ بِيَعَاثَ لَا يَسِي بِيَعَاثَ
كَلَامُهُمْ بِيَعَاثَ نَشْنُو كَلَامُهُمْ بِيَعَاثَ قَوَامِهِمْ نَشْنُو
فَإِنِّي لَا أَشْنِي أَنْ تُكَلِّمَنِي أَوْ تُنْظِرَ
كَ مِنْ دُونِ تَدَارِكٍ كَمَا عَنْ كَوْنِي بِمَنْ يَا بَنِي
أَعُوَاغَارًا قَوَامَهُ لَا يَسِي أَمَهُ إِي إِي
يَوْمًا نَدَامَ شَيْءٍ مَا كَلَّمَ قَوَامَهُ بِيَعَاثَ
إِلَيَّ أَيَّ شَيْءٍ قَالَ لَكَ فُلَانٌ لَمْ يَقُلْ فِي
بِمَنْ جِهَ جِهِي كَفْتُ مَرَّةً أُخْرَى بِهَمَانِ كَفْتُ مَرَّةً
بُرُوَاثَهُ بِيَعَاثَ إِي بِيَعَاثَ أَوَاثِنَ أَوَاثِنِي
قَسَمُهُ قَوَامُهُمْ نَشْنُو قَسَمُهُ أَوَاثِنِي نَدَامَ قَسَمُهُ

Sve knjige ove vrste imaju svoju jasnu namjenu. Ona u ovom slučaju može biti da, kroz ove rječnike, poznavalac arapskog jezika ili pripadnik društvene elite u Istanbulu nauči jezike naroda na novoproširenim balkanskim teritorijama Osmanskog carstva. Tekst rječnika je napisan čitko i pažljivo, sa svim diakritičkim znacima, vjerovatno iz razloga što je bio namijenjen najvišim dostojanstvenicima Osmanskog carstva, najvjerovatnije i lično sultanu, kako bi im bilo olakšano učenje i omogućen pravilan izgovor. Međutim, namjera sastavljanja rječnika može biti i da stanovnik Osmanskog carstva nauči arapski jezik. Na ovakav zaključak nas upućuje dio teksta rječnika koji o tome govori. Ova knjiga je, prema tome, prvenstveno knjiga za učenje arapskog jezika.

„Dođi da govorimo arapski, jere učitel
istina, obistavil nas od glagolanije hvarezmiski
tere istina zaboravil sim arapski i parsiski
i ostahmo na kurdski
i na turski. Brzo da učinimo
onoj sa pomaganijem Bo(ga) Višnago” (Rječnik 4750: 11b-12a).

I Rječnik 4749 ima gotovo identičan tekst:

„Dođi da govorimo arapski, jere učitel
istina, zaprijetio nas je od glagolanije hvarezmiski
jere istina zaboravio sam arapski i parsiski
i nastahmo na kurdski i na turski.
Brzo da učinimo onoj sa pomaganijem Božijem Višnagom” (Rječnik 4749: 10a-10b).

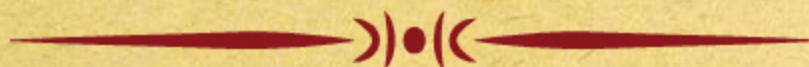
Što bi na današnjem jeziku značilo:

„Dođi da govorimo arapski, jer je učitelj
zaista, zabranio nam govoriti hvarezmijski
jer, istina je, zaboravio sam arapski i perzijski
i ostasmo na kurdski i na turski.
Brzo da učimo ovo uz pomoć Boga Svevišnjeg.”

Ovaj dio rječnika nas upućuje na zaključak da je njegova osnova arapsko-perzijski rječnik, jer se u razgovoru spominju samo ova dva jezika, a da su grčki i srpski jezik naknadno dodati.

Postoji vjerovatnoća, na koju nas upućuje navedeni tekst rječnika, da je prvobitnu varijantu rječnika sastavio neki Hvarezmijac čiji je jezik zabranjen, pa kako ljudi ne bi ostali samo na kurdski i turski jezik sastavljen je jedan arapsko-perzijski rječnik konverzacije.

Kao i svaka knjiga koja nosi neke pouke i poruke, oba ova rječnika imaju savjete o vjerovanju u Boga, o načinu jela, načinu trgovine, potrebi sticanja znanja, urednosti i slično. Oni pripadaju poučno-didaktičkoj alhamijado književnosti. Njihove poruke su okrenute sticanju znanja, a završavaju se jednom velikom, korisnom i poučnom predajom koja se prenosi od Božijeg poslanika Muhammeda (s.a.w.s.).

...I reče Prorok,
na njega blagoslovljanje: „Ostavljanik saboru,

)(•(

...I reče Poslanik,
na njega mir i blagoslov: „Ostavljač zajednice,

دِينِكُمُ الصَّلَاةُ فَلَا تَشِينُوهَا وَلَا
بَيْنَ شَأْنٍ نَمَازَتْ بِسَ رِشْتِ مَكْنِيْدَشْ مَدَهَا
ثِيَابُهَا وَأَمْرًا بِهَا إِذْ رَأَى الْخَلْفَاءُ كَيْ أَخْجِمُوا تَأْفِيْنُ كَيْ
وَأَدَوَاتُهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا رَمَعُوا بِهَا وَأَلْبَسُوا بِهَا
نَتْرَكَ الْجَمَاعَةَ فَإِنْ الْجَمَاعَةُ
مَكْنُ جَمَاعَتُ رَا كِه جَمَاعَتُ
بِلَا دَوَاتُهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا إِذْ رَأَى الْخَلْفَاءُ كَيْ
أَوَّلَاتُهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا
سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ وَقَالَ النَّبِيُّ
سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ أَنْتَ وَكَفَّ بِهَا مَدْرُ
أَوَّلَاتُهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا
تَوَارَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا
عَلَيْهِ السَّلَامُ تَارَكَ الْجَمَاعَةَ
بَرْوِي سَلَامٌ دَهَا كُنْتُ جَمَاعَتُ
أَبَا فَوْزَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا
نَا تِيَا تَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا بِوَلَدَاتِهَا بِهَا

مَلْعُونٌ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ

لَعَنَتْ كُرْدَه آسَتْ دَدَ تَوْرِيْدَ وَإِنْجِيلَ
قَارَنَ سَانُوسَاشِينِ أَنْ دُوا يَا لَأَلُوا كَنُوا أَوَانْكَلُيُوا
پَرُو فَلَافْءَ اَوُ يَا لَعُوا اَوُ اَوَانْكَلُيُوا

وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ وَلَا تُؤَخَّرِ

وَدَ بُوْرَ وَفَرْقَاتَ وَتَا خَيْرِ مَكْنِ
كِنَسَا لَزِيْعُوا كَفَرُ قَانُوا كَمِي آدِيْسَ

اَوُيَا لَنِيْرُوا رَاهُ قَانُوا اَيْنَ زَا قَرْمُولِي

الصَّلَاةِ عَنْ وَقْتِهَا وَدَاوِمِ

عَا زَ كَا اَذَ مَقْتِ خَوِيْشَ وَمُدَا وَمَشْكَنَ
رَنَ پَرُو سَخِينِ اَقْتَسَا اَوَارِسَ اَفْنِيْسَ كَفَا تَا پِيْنُوا

بُوَا فَلَامِيَايَ اَوَادَ قَدَامَا اَيْنَا سَنُوَايَ

عَلَى الْوُضُوءِ وَاسْتَنْعِنَ بِاللَّهِ

بَرِ طَهَانَتْ وَيَا رِي خَوَاهُ نَحْذَايَ

اَيِ رَنَ قَا تَارِيْنِ كَوُايِشِيَانِ زِيْتَسُوْنِ اَكْتُو تَاوُ

نَا اَوَامِيُوَايِي اِيَا شِي پُوَا سُوَاكْ اَوَادَ بُوَاغَا

proklet je u Palau i u Evangeliju
i u Psaltiru i Furkanu. I ne zakrismuj
poklanjanije od vremena i nastoj
na umivanije i išti pomoć od Boga

•

proklet je u Tori, i u Jevanđelju,
i u Psalmu, i u Kur'anu. I ne odlaži
molitvu od vremena njenog i ustraj
na abdestu i traži pomoć od Boga

*u vsaki čas i u vsake rabote.
I ne oglašaj se što ne umeš. I budi
učitel, naučitel ili slušannik
znannikom, ljubnik nim, i ne budi*

*u svakom vremenu i svakom poslu.
I ne radi šta ne znaš. I budi
učitelj, učenik ili slušatelj
učenjaka, zaljubljenik u njih, a ne budi*

فِي كُلِّ وَقْتٍ وَأَمُورٍ
دَرْ مَرِّ وَفَقِي وَهَرَكَارِي
اَنْبَانْدِي كَرُو كِيَانْدِي پَرَاغَمَانِ
اَوْفَاقِي پَاشِ اَرَاوَسَاةَ دِلِوَانَه
وَلَا تَفْعَلْ مَا لَا تَعْلَمُ وَكُنْ
وَمَكُنْ اَخِيهِ بَنِي دَانِي وَبَاشِ
كَمِي پَرَاغَمَانِ آ اَوْ كَقَسْوَرِي كِيَنُو
اَيْنِه اَوَاكَلُو شَائِيَه شُونَا اَوَمَاشِ اِيوَرِي
عَالِمًا مُتَعَلِّمًا اَوْ مُسْتَعْمِلًا
دَانَا آمُوزَنَدَه يَا شُونُو نَدَه
اِسْتِمُولَان مَانَشَاوَان اِي پَرُو سَاخَرَانِ
اَوُجِيَنَدَل نَا اَوُجِيَنَدَل اِي دِلِوَانِ شَائِيَه
لِلْعُلَمَاءِ حُبًّا لَهْمُ فَلَا تَكُنْ
مَرَعَلًا كَا دُوْت مَرَايَنَانَا وَعَبَاشِ
رَسَايَمُوسَ اَغَايُونِ اَفَنِيَسَ كَمِي پِيَنُو
زَنَانِيقُومَانِ لَوُيَنِيَقُ نِيَمِ اَيْنِه بُوَدِي

63. غَيْرَ هَذَا فَافْهَمَ فَافْهَمَ

جَزْءُ رَيْنَ بَيْنَ قَوْمٍ كَوِ اِشَانْ

اَقْنَانْ تَوْتُ كَفَرِيْكَسُوَانْ اَفْقِيْ قَارْ

اَيْنْدَهْ اَوَاوُوْا بِيْ نَزُوْمَايْ اَوَاوُوْا يَرْسُوْ

كَالْحَطْبِ وَفَضْلُ الْعُلَمَاءِ

هَجْوُهُمْ مِّنْ دَفْضِلْ عَالِمَانْ

اُولُوْ قِسِيْلَا اِسِيْنْ كَايِيْرِيْنِيْنْ قُوْنْ اِسْتِيْمُوْنْ

يَا قُوَادِرُوْا اِيُوْلِيْقُوْاسْتْ نُنَانِيْقُوْامْ

عَلَى الْجُهَالِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ

بَيْنَ جَاهِلَانْ هَجْوُ فَضْلِ مَا هَسْتْ

اَبِيْ قُوْنْ اَمَاثُوْنْ اُولُوْ رَيْنَ بَيْنَ اِسْتِيْمُوْنْ

نَاْنَهْ نُنَانِيْقُوْامْ يَا قُوَادِرُوْا وَلِقُوْاسْتْ مَسَايِرْ

عَلَى النُّجُومِ

بَيْنَ سِنَا دَكَانْ

اَبِيْ نَا اَسْتَا

تَنَا زُوَزْدَا هْ

indeh ovoj, razumej onoj jere su
jako drva. I velikost znannikom
na neznannikom jako velikost mesecu
ne na zvezde."

))•((

mimo ovoga, jer zaista su oni
poput drva. A vrijednost učenjaka
nad neznalicama je poput vrijednosti mjeseca
nad zvijezdama."

...I reče Prorok, na njegova blagoslovljenje: „Ostavljenik
zbor proklet je u Paleu,
i u Evangeliju, i u Psaltiru, i u Furkanu.

•

...I reče Poslanik, na njega mir i blagoslov: „Ostavljač
zajednice, proklet je u Tori,
i u Jevanđelju, i u Psalmu, i u Kur'anu.

فَإِنَّ الْجَمَاعَةَ سُنَّةٌ مُّوَكَّدَةٌ
بِحَدِّ جَمَاعَةٍ سُنَّتِ مُوَكَّدَةٌ
إِبْعَازُ سَنَافِرِ سِ الْأَذْوَالِ السَّيِّئِينَ سُنَّةُ الْأَوَامَانِ
يَزِيدُ زُبُورُ ذَلَقَانُ بُولُوَاتِي قُرُونُ
وَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَارِكُ
مَكْمَلَتِ بَيْعَاتِهِ بَرَوِي سَلَامٌ رَهَاكْتُهُ
إِسْنِ عَارِ الْفَائِزِ الْبَاقِ إِبْرَاهِيمَ الْأَبْدَانِ
إِي رَاجِعُهُ بَرَوَانُ نَائِنَا بَلَاغُوا سَلَوَاتِيهِ أُولَئِكَ
الْجَمَاعَةُ مَلْعُونَةٌ فِي التَّوْرَةِ
جَمَاعَتٌ لَعَنَتْ كَرِهَتْ دَرَقَرِيَّةٌ
زَنَافِرُ سِنِّ قَالُوا سَنَافِرِ سِ الْأَذْوَالِ سِ الْأَذْوَالِ
زُبُورُ بَرَوَانُ قُلْتُ يَ أَوْ بَالُوَا
وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَالْفُرْقَانِ
وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ
كُنُوا أَوْ تَكْلِبُوا كَيْسَ الْبَرِّ كُنُوا كَفَرُوا
إِي أَوْ تَكْلِبُوا إِي أَوْ تَكْلِبُوا إِي أَوْ تَكْلِبُوا

وَلَا تُؤَخِّرِ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا وَلَا يَمُ
 وَلَا أَخِيرَ مَكَّنْ نَمَازَا اَزْ وَقْتِ خُشْيِشْ وَمَدَاوَسْتَكَنْ
 كَمِي آتِيسْ بِنِ پَرُو سَخْتِشْ اَقْسِ اِلَاسْ اَقْسِ كَمَانَا يَمُو
 اِي مَدَا فَرَمُو اَوِي پُو اَقْلَا پَانِيهْ اَوْدُو دَرَمَتَا اِي نَاشُو اِي
 عَلَي الْمَوْضِعِ وَاسْتَعِنْ بِاللهِ فِي كُلِّ
 بَرِّ وَضُو وَيَا رِي خُلفَ بَحْثِي دَرَمَ
 اِي رَشَقَانَانِشْ كَرِي سُولُو اَو اِي اِنَانِ اَقْوَانُو اِنَا اِنِي
 نَا اَو مَبَوَانِيهْ اِي اِسْتِي پُو اَمُو اَوْدُو اَو اِنَا اَو سَوَاقِي
 وَقْتُ وَامُورٍ وَلَا تَفْعَلْ مَا لَا تَعْلَمُ
 وَقِي وَفَرَكَا رِي وَتَكُنْ اَبْجَهْ نِي دَانِي
 كَرُو كَبَانِي پَرَاغَايِي كَمِي پَرَانِشْ اَو كَفَسُورِشْ
 چَاسْ اِي اَو سَوَاقِي پَرَاغَايِي اِي اَو اَو چِي شَوَانِ اَو مَبِشْ
 وَكُنْ عَلِيًا اَوْ مُتَعَلِيًا اَوْ مُسْتَعِيًا
 وَبَاشْ دَانَا يَا اَمُو دَنَدَهْ يَا شَوَانِدَهْ
 كَمِي اَبِشْ مَوْنِ اِي مَاشَا فَاذَنْ اِي پَرُو سَاخَرَاتِ
 اِي اَو بُو اِي قَبِي رَوْنِ اِي اَو اَو چِي اِي اَو اَو چِي اَو چِي

I ne zakrismuvaj poklanjanije od vremena i nastoj
 na umivanije i išti pomoć od Boga u svaki
 čas i u svaki rabotje. I ne učini što ne umiješ.
 Ili budi kniževan ili učitelj ili slušannik

—•—

I ne odlaži molitvu od vremena njenog i ustraj
 na abdestu i traži pomoć od Boga u svakom
 vremenu i svakom poslu. I ne radi šta ne znaš.
 I budi učitelj, učenik ili slušatelj

znannikom, ljubnik nih,
i ne budi i nako nijego ovakoj,
jere su kako drva. I velikost
znannikov

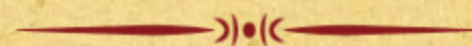
učenjaka, zaljubljenik u njih,
a ne budi mimo ovoga
jer zaista su oni poput drva. A vrijednost
učenjaka

لِلْعُلَمَاءِ مُحِبًّا لَهُمْ
عَالِمَانِ كَا دُورَت دَارِ اِيشَانِ
رَسِ اِيَسِيْمُو اَغَا بُوَانِ اَفَنِيَسِ
نَنَاثِيَقُوَانِ بُونِيَقِ نِيَسِ
فَلَا تَكُنْ غَيْرَ هَذَا
وَمَبَاشْ جَزْ اِيَن
كِي يِيُو اَتُوَسْ قُو قُو
اِيَن بُوِي اِنَاغَا يَغُو اُوَا قُوِي
فَانْتَهُمُ كَا لَحَطِبِ وَفَضْلِ
كِه اِيَشَانِ هِيَمِيَمَنْدِ وَفَضْلِ
اَفَنِي عَاَزْ اُوَا رَسِيَلَا اِيَن كَابِيَا
يَرَسُو قَا قُوَادِرْ وَ اِي وَلَقُوَاثِ
الْعُلَمَاءِ
عَالِمَانِ
قُوَانِ اِيَسِيْمُو يَغُوَانِ
نَنَاثِيَقُوَا فِ

Rječnik 4749, str. 53a

*na neznannicije kako velikost mijeseceva
na zvijezde."*

*nad neznalicama je poput vrijednosti mjeseca
nad zvijezdama."*

Ovi četvorojezični rukopisni rječnici su puni starih zaboravljenih riječi koje odavno nisu u upotrebi. Mnogosmejač, naučitelj, neznannik (znannik), ostavljannik, primitelj, premamitel, ljubnik, strašnik, bogostrašnik, bogobojnik, velikost, zaboravnjač, dalekost, jestija, rabota, kalamar, ulomiti, lepost, hotenije, pospešanije, porablenije, postnik i još mnoge druge arhaične riječi koje rječnicima daju draž i privlačnost za detaljnija jezička proučavanja.

Četvorojezični arapsko-perzijsko-grčko-srpski rječnici, sa veoma malim razlikama u dijelu na našem jeziku, predstavljaju posebno vrijedne rukopisne primjerke alhamijado pismenosti. Oni su svjedok zajedničkog života, međusobne komunikacije i preplitanja kultura u Osmanskom carstvu, ali i dokaz da je i naš prostor bio dio jedne velike osmansko-orijentalne civilizacije.

Literatura i izvori

- Bačićanin, F., *Četvorojezični konverzacijski rječnici – spomenici orijentalne kulture / Orientalistika juče-danas-sutra : zbornik radova* (Međunarodna naučna konferencija, Beograd, 8-9. decembar 2016.). – Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2019. – str. 233-248.
- Berger, T. i Lehfeldt, W., *Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte: ein arabisch-persisch-griechisch-serbisches Gesprächslehrbuch vom Hofe des Sultans aus dem 15. Jahrhundert als Quelle für die Geschichte der serbischen Sprache*. – Köln: Bohlau, 1989.
- Caferoglu, A., *Note sur un manuscrit en langue serbe de la bibliothèque d'Aya-Sofya* / „Revue Internationales des Etudes balkaniques” (Beograd). – god. II, tom I, knj. III (1936), str. 185-190.
- Čelebi, E., *Putopis, odlomci o jugoslavenskim zemljama*. – Sarajevo: Svjetlost, 1967.
- Filan, K., *Turska leksika u rječniku Makbuli arif Muhameda Hevaija Uskufija* / „Anali Gazi Husrevbegove biblioteke” (Sarajevo). – knj. XXIII-XXIV (2006), str. 205-217.
- Marinković, M., *Srpski jezik u Osmanskom carstvu* / „Slavistika” (Beograd). – br. XIV (2010), str. 280-298.
- Putanec, V., *Poliglotni ar.-perz.-grč.-srp. i ar.-perz.-grč.-hrv. rukopisni konverzacijski priručnici s konca 15. st. na Porti u Carigradu* / „Rasprave” (Zagreb). – sv. 16 (1990), str. 237-244.
- Zirojević, O., „Pravo blago u biblioteci”. *Politika*, 15. maj 2011.
<http://www.politika.rs/scc/clanak/177090>. 19.09.2020.
- Persijsko-arapsko-grčko-srpski rečnik* (Luġati fārisī ‘arabī rūmī we srfi). – [s. l.], XV.
- Rečnik arapski i rečnik persijski i rečnik grčki i rečnik srpski* (Luġati ‘arabī we luġati fārisī we luġati rūmī we luġati srfi). – [s. l.], XV.

JEZIK I PISMO

ARAPSKO-PERZIJSKO-GRČKO-SRPSKI RJEČNICI IZ XV VIJEKA

Organizator
Muzej „Ras“ Novi Pazar
www.muzejnp.rs

Autor izložbe i kataloga
Fuad Bačićanin

Urednik
Avdija Salković

Recenzenti
Ema Petrović
Muhamed Demirović

Dizajn i tehnička priprema
Samer Jusović

Lektor
Aida Smajović

Štampa
GrafikArt

Tiraž
300

CIP - Каталогизacija y публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.411.21'374=00(038)(083.824)
821.163.4(497.11).09(083.824)

BAČIĆANIN, Fuad, 1974-

Jezik i pismo : arapsko-perzijsko-grčko-
srpski rječnici iz XV vijeka /
[autor izložbe i kataloga Fuad Bačićanin]. - Novi
Pazar : Muzej "Ras",
2021 ([Novi Pazar] : GrafikArt). - 26 str. : ilustr. ;
22 x 22 cm

Podatak o autoru preuzet iz kolofona. - Tiraž
300. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 26.

ISBN 978-86-80813-44-8

a) Алхамијадо књижевност -- Изложбени
каталози б) Вишејезички
речници -- 15в -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 32577289

